

2. Általános helyzet

Az erdélyi magyarság két világháború közötti társadalmi, gazdasági, politikai viszonyairól, jogi helyzetéről, a két évtized társadalmi folyamatairól több munka megjelent, illetve ért meg újradíadást.¹ Rövid áttekintésünkben a 2. bécsi döntés idejének erdélyi viszonyairól ezért csak a gazdasági helyzet néhány sajátosságát tárgyaljuk.

A döntően rurális jellegű térség mezőgazdaságában „ezeken a területeken nagyobb volt a súlya az őstermelésnek a trianoni területtel szemben... a területi visszacsatolás egyik következménye mégis az lett, hogy országos szinten 60,7%-ról 50,6%-ra csökkent a szántóterület aránya, 12,3%-ról 20,7%-ra emelkedett az erdőterület.”²

A földtulajdonviszonyokra jellemző volt a szétaprózott birtokszerkezet, elmaradott volt a termelési kultúra és alacsonyak a termésátlagok. A gabonaneműek hektáronkénti termésátlagai a trianoni Magyarország területén és Erdélyben az első világháború előtti és az 1936–37 évi adatok alapján az alábbiak voltak:³

(q)

	<i>búza</i>	<i>rozs</i>	<i>árpa</i>	<i>zab</i>	<i>kukorica</i>
Erdély 1910-13	10,8	10,6	13,9	12,5	16,8
1933-37	10,4	10,0	10,4	9,7	11,2
Magyarország 1936-37	13,3	11,3	13,5	12,2	18,5

Látható, hogy a mezőgazdasági termelés színvonala Erdélyben a két világháború között visszaesett. (Megjegyezzük, hogy nem egész Erdély területén. Vita Sándor: *A Székelyföld önellátása* c. tanulmányának adatai szerint a barcasági szászok termésátlagai,

1 A kolozsvári Hitel folyóiratban Vita Sándor, Parajdi Incze Lajos, Venczel József tollából megjelent tanulmányokra, cikkekre gondolunk.

2 Hantos László: *Változások a magyar nemzetgazdaság szerkezetében*. In: *Hitel*. 8 évf. 1943. 4. 485 p.

3 Pongrácz Kálmán: *Erdély és a Székelyföld gazdasági problémái*. In: *Közgazdasági Szemle*, 1940. 64 sz. 804 p.

a gabonaneműeknél – a kukorica kivételével – meghaladták a magyarországi átlagokat is.⁴) A harmincas évek végére „az alacsony termelési színvonal és terményárak következtében a mezőgazdasági lakosság életszínvonala egész Erdély területén, de főleg a Székelyföldön tovább süllyedt s bár szakszerű üzemstatistikai felvételek nem készültek, szakértők véleménye szerint egy 3-4 holdas kisbirtok évi jövedelmét 15.000 leinél, vagyis kb. 500 pengőnél többre nem lehet értékelni.”⁵ E megállapítás időszakának mezőgazdasági napszámbeírta figyelembe véve, egy ilyen kisbirtok 500 pengős évi jövedelme egy gazdasági cseléd kb. 55-60 napi bérének felelt meg.⁶

Az agrárszakemberek a mezőgazdaság alacsony termelékenységének okait abban látták, hogy a földművelő gazdák nem rendelkeztek megfelelő vetőmagokkal, „rét és legelőgazdálkodás gyakorlatilag nincs, a gyümölcsstermesztés külterjes. Az állattenyésztésben szükséges a fajtajavítás és az állatorvosi szolgálat megszervezése.”⁷ Erdély állattenyésztése alig fejlődött a két világháború között, a 100 km² számított állatlétszámban visszaesés mutatkozott a szarvasmarháknál, juhoknál, sertéseknél. Minőségi szempontból azonban az erdélyi állattenyésztés felülmúlta az ország többi régiójának színvonalát.

Erdély szántóföldi termelését Románia termelésének keretében vizsgálva, Vita Sándor megállapította, hogy a csökkenő terméseredmények ellenére felülmúlta a jobb termőhelyi adottságú Ókirályság átlageredményeit. Bár az erdélyi szántóterület az országosnak csak 25%-át jelentette, pl. 1937-ben Románia búzatermésének 32%-át, kukoricatermésének 30%-át, zabtermésének 41%-

---

4 Vita Sándor: *A Székelyföld önellátása*. In: *Hitel*, 2 évf. 1937. 4. 277 p.

5 Pongrácz Kálmán: i. m. 802 p.

6 Föl. Hung. 2127. 1942. *Jelentés Kolozs, Szolnok-Doboka, Beszterce-Naszód, Maros-Torda, Csík, Udvarhely és Háromszék Vármegyék nemzetiségi és társadalmi viszonyairól, valamint gazdasági és hitelügyi helyzetéről*. 9 p.

7 Dr. Solty Ernő: *Agrárpolitikai feladatok Erdélyben*. In: *Kárpátmedence. Gazdaságpolitikai Szemle*. 1941. május. 37-44 p.

át Erdély adta és csak a rozs és árpatermelés arányszáma maradt a szántóterület arányszáma alatt.⁸

Az erdélyi *ipar* helyzetének elemzői is az elmaradottságot, fejletlenséget állapították meg. A 100 km²-re jutó gyárak átlagos számát tekintve a trianoni terület és a visszacsatolt részek helyzete a következő volt:⁹

<i>Trianoni Magyarország</i>	<i>Felvidék</i>	<i>Kárpátalja</i>	<i>Erdély</i>	<i>Délvidék</i>
4,30-4,42	2,21	0,9	1,14	2,80

A kis- és nagyiparban az üzemek és alkalmazottak száma valamint a termelési érték szerint a trianoni terület és Erdély adatai az 1941-es a népszámláláskor végrehajtott iparstatisztikai adatgyűjtés alapján az alábbiak voltak (a %-os arányszámok a két országrész részesedését jelzik Magyarország 1941. évi mutatóiból):¹⁰

	<i>Trianoni Magyarország</i>	<i>Erdély</i>
üzemek száma	192.315	29.224
%	73,6	11,2
ezer lakosra jutó üzemek száma	20,6	11,4
alkalmazottak száma	718.633	67.281
%	81,6	7,6
ezer lakosra eső alkalmazottak száma	77,2	26,1
termelési érték	5.621.630	316.859
%	85,4	4,8

8 Vita Sándor: Erdély mezőgazdaságának helyzetképe. In: *Hitel*. Válogatta, a bevezető tanulmányt írta és a repertóriumot összeállította Záhony Éva. Bethlen Gábor Könyvkiadó. 1991. 255-256. p.

9 Hantos László: i. m.: 486 p.

10 Szalay Zoltán: *Az 1941. évi népszámlálással kapcsolatban végrehajtott iparstatisztika első eredményei*. In: *Magyar Statisztikai Szemle*. 21 évf. 1943. 1. 280 p.

Az ipar termelékenységi-technológiai színvonalának különbségeit legrelevánsabban a megvalósított termelési érték arányai jelzik. Erdélyben, különösen Székelyföldön sok volt a kézműipari szinten működő kisiparos. Az erdélyi politikusok szerint az itteni „magyarság gazdasági képe egészségtelen” a kisipar tönkrement. Ennek a helyzetnek egyik okát, a gyáripar térhódítása mellett az elmúlt időszak etnikai alapú gazdasági diszkriminációiban látták: „az erdélyi városok híres kisipara elsovadt és művelői tízezres tömegekben vándoroltak át az Ókirályságba. Az itt maradt iparoság az igazságtalan adóztatás miatt s minden hitellehetőség hiányában elszegényedett, iparengedélyét tömegesen adta vissza s jelentős tömege kontárként vagy alkalmi munkából tengette életét.”¹¹ Az erdélyi magyar kisebbség politikai, gazdasági sérelmeit 1938-ban memorandumban összefoglaló Szász Pál (ekkor az Erdélyi Gazdasági Egyesület elnöke, szenátor) a román kormánytól az iparosok és kereskedők számára érdekképviseleti lehetőséget, egyenlő közteljesítést, a román iparosokkal egyenlő hitel-ellátási és támogatási esélyeket kért. A székelyföldi gazdasági, termelési feltételek könnyítésére kérte, hogy „a móc vidék részére nyújtott gazdasági előnyök, szállítási kedvezmények, adóleszállítások terjesztessenek ki a székelyvidékre is, amelynek gazdasági helyzete azonos a mócvidék helyzetével.”¹²

A következőkben a székelyföldi viszonyokra korlátozzuk a 2. bécsi döntést közvetlenül megelőző társadalmi, gazdasági viszonyok jellemzését.

Székelyföld: „csak a szegénység nagy.”

A Székelyföld társadalmi-gazdasági helyzete a visszacsatolt erdélyi területen belül is egyike volt a legrosszabbaknak. „Székelyföld”-ön a korabeli közéleti, politikai nyelvezetben gyakran hasz-

11 Zathureczky Gyula: *Metamorphosis Transylvaniae*. In: *Hitel*. 6 évf. 1941-1942. 2. sz. 210. (A szerző dr. Pál Gábornak az erdélyi képviselők budapesti bemutatkozásakor elhangzott parlamenti beszédéből idézi az itt felhasznált hivatkozást).

12 Szász Pál memoranduma a román Koronatanácshoz. (1938. április 27.) Közzéteszi: György Béla. *Pro Minoritate*. 2002/ősz. 155-165 p.

nált „négy székelly megye”: Maros-Torda, Csík, Háromszék és Udvarhely megyék területének gazdaság- és társadalom-földrajzi viszonyait értjük, itt élt a visszacsatolt észak-erdélyi lakosságnak 28,7%-a.

A magyar népesség megyénként a következőképpen oszlott meg:¹³

<i>Megye</i>	<i>Összes lakosság (fő)</i>	<i>Magyar nemzetiségű lakosság (%)</i>
	733.397	
Csík	172.246	87,6
Háromszék	142.401	93,9
Maros-Torda	301.093	61,5
Udvarhely	117.657	97,3

A Székelyföld települései a korabeli magyar közigazgatási beosztás szerint az alábbi típusokba tartoztak:¹⁴

<i>Törvényhatóságú város</i>	<i>Megyei város</i>	<i>Nagyközség</i>	<i>Kisközség</i>	<i>Külföldi lakott hely</i>
1	6	92	411	480

Az erdélyi társadalomfejlődés lassú folyamataira jellemző, hogy az 1910-es népszámlálás óta jelentékeny társadalomszerkezeti- és foglalkozási változások vizsgálatunk időszakára nem következtek be. Ekkor a fő foglalkozási csoportok arányai megyénként a következők voltak:¹⁵

13 Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. I. Kovászna, Hargita és Maros megye. Népszámlálási adatok 1850-1992 között.* Teleki László Alapítvány, Pro Print Könyvkiadó. Budapest, Csíkszereda. 1998. 29-30 p.

14 Magyarország helységnevtára 1944. Szerkesztette és kiadja: A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. Hornyánszky Viktor Rt. Nyomdai Müintézet.

15 Thirring Lajos dr: *Terület és népesség.* In: *Magyar Statisztikai Szemle.* 18 évf. 1940. 8-9 sz. 678 p.

	<i>Csik</i> %	<i>Háromszék</i> %	<i>Maros-Torda</i> %	<i>Udvarhely</i> %
mezőgazdaság	72,1	64,8	72,5	76,4
ipar, bányaipar, forgalom	17,7	24,8	17,3	14,9

A döntően mezőgazdasági termeléssel foglalkozó lakosság jövedelmi viszonyait az elmaradott, jórészt extenzív termelési mód, az osztott örökösödési szokásjog következtében (a századelőn végrehajtott tagosítások óta) szétaprózódott birtokszerkezet, a rossz értékesítési lehetőségek határozták meg. A „három székely megyében az átlagos birtoknagyság 1,7 hektárt tett ki, míg ez a szám az öt hektáron aluli birtokosoknál 0,9 hektárra süllyedt, vagyis oly csekély terület, amelyen többet tervszerűen gazdálkodni nem lehet.”¹⁶ [Maros-Torda vármegyét nem érti ide a szerző – O. S.]

A harmincas évek első felének gazdasági válsága a székelyföldi kistermelőket is súlyosan érintette. Vita Sándor a harmincas évek közepén megállapította, hogy a Székelyföld évente 33.742 tonna gabona-behozatalra szorul. A szarvasmarha állomány 1925-1935 között hozzávetőlegesen 5.500 fővel csökkent, a sertésállomány ugyanez idő alatt 76.584-ről 52.144-re esett vissza.¹⁷ Vita elemzése szerint a székelyföldi művelési módok és az elért terméseredmények nemcsak a közép európai gazdálkodás mögött maradnak el, hanem a barcasági százszok gazdálkodását sem közelítik meg.¹⁸

---

16 Pongrácz Kálmán: i.m.: 797-843 p.

17 Vita Sándor: i. m.: 277 p.

18 Vita Sándor: i.m.: 272 p.

*A földterület művelési ágak szerinti megoszlása
törvényhatóságokként 1940-től 1942-ig¹⁹*

<i>Művelési ágak</i>	<i>Csík ha</i>	<i>Háromszék ha</i>	<i>Maros-Torda ha</i>	<i>Udvarhely ha</i>
Szántóföld	68.385	81.394	147.002	58.667
Kert	3.213	4.935	10.242	4.126
Rét	107.327	34.496	48.853	48.360
Szőlő	-	10	1.456	135
Legelő	83.973	13.834	43.952	35.937
Erdő	213.008	149.967	203.486	95.227
Nádas	-	-	203	-
Adó alá nem eső	10.248	10.705	16.466	8.395
Összes terület	486.154	295.332	471.660	250.847

A mezőgazdaság alacsony termelékenységéhez amellet, hogy a kisbirtokrendszer volt uralkodó az is hozzájárult, hogy a harmincas évek végén még mindig jelentős területeken ugarhagyó gazdálkodás folyt. Csík és Udvarhely megyékben az ugar aránya meghaladta a 20%-ot.²⁰ Ez a művelési rendszer azt jelentette, hogy a szántóhatáron az ugarföldet „pihentették” csak legelőként hasznosult.

A szántóterület felhasználása a székely megyékben, 1937-ben:²¹ (%)

<i>Megye</i>	<i>Gabona- félék</i>	<i>Élelmi növények</i>	<i>Ipari növények</i>	<i>Takar- mányfélék</i>	<i>Ugar</i>
Csík	61,4	13,2	0,5	3,2	21,7
Háromszék	60,4	15,9	1,3	13,3	9,1
Maros	74,8	3,0	1,6	12,2	8,4

19 *Magyar Statisztikai Évkönyv*. Új folyam. L. 1942. Szerkeszti és kiadja: A Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1944. 94 p.

20 *Magyar Statisztikai Szemle*. XVIII évf. 1940. 8-9 sz. 702 p.

21 Vita Sándor: Erdély mezőgazdaságának helyzetképe... 245 p.

<i>Megye</i>	<i>Gabona- félék</i>	<i>Élelmi növények</i>	<i>Ipari növények</i>	<i>Takar- mányfélék</i>	<i>Ugar</i>
Udvarhely	63,6	4,5	0,8	8,6	22,5
Erdélyi átlag	74,0	4,5	1,6	8,2	11,5

A kedvezőtlen domborzati adottságok ellenére, a vetésterület nagyobb részét a gabona foglalta el még a zord éghajlatú Csík megyében is. A feldolgozóipar hiányát is jelzi, hogy ipari növényeket alig termesztettek a székely megyékben. Az élelmi növények közül Csík és Háromszék megyében a burgonya volt a legfontosabb kultúra. A termesztett takarmányok Csíkban voltak a legkevésbé elterjedve, ennek egyik oka a szűkös szántóterület volt.

*Az egyes gabonaneműek hektáronkénti átlagtermése 1932 és 1937 között:*²²

<i>Megye</i>	<i>Búza</i>	<i>Rozs</i>	<i>Árpa</i>	<i>Zab</i>	<i>Kukorica</i>
Csík	8,68	9,60	9,86	9,76	9,30
Háromszék	11,24	11,64	11,24	10,82	11,78
Maros	11,76	9,08	9,98	9,84	11,28
Udvarhely	10,48	9,04	10,28	9,54	12,62
Erdélyi átlag	10,37	10,02	10,43	9,68	11,25

Összehasonlítva a székely megyék átlagterméseit, látható, hogy Háromszék megyében voltak a legmagasabbak, meghaladva minden kultúrájánál az erdélyi átlagokat is. A magasabb termelékenység, a természetföldrajzi viszonyok mellett, feltehetően a nagybirtokok nagyobb részarányával is magyarázható.

Az alacsony termelékenység egyik következményeként, a székelyföldi egyoldalú szemtermelés ellenére a lakosságot gabonahiány sújtotta. A visszacsatolás utáni napokban Bárdossy László bukaresti követ „a helyzettel és a viszonyokkal ismerős szakembe-

22 Vita Sándor: i.m.: 247 p.

rek meghallgatása után” a Székelyföld közellátásának megszervezésére „igen sürgős” javaslatot küldött a Külügyminisztériumba. Nem érdektelen részletezni Bárdossy javaslatát: tükrözi a Székelyföldön tapasztalható közellátási hiányosságokat. A javaslat szerint a meglévő három Hangya áruraktár mellé (Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely) „az elsőrendű közszükségleti cikkek megfelelő elosztásának állandó biztosítására a székelyföldi járásközpontokban még további tizenkét raktárt kellene felállítani.” A tizenöt raktárt „elsősorban kenyérliszttel (vagy esetleg öröletlen búzával) és tengerivel kellene ellátni... a szakemberek megegyeznek abban, hogy havonként minden egyes raktárban legalább 3 vagon kenyérlisztnak és 4 vagon tengerinek rendelkezésre kellene állani. A többi legfontosabb közszükségleti cikkből a következő mennyiségű készletnek kellene minden egyes raktárban havonként rendelkezésre állni: cukor 1-2 vagon, petróleum 1 vagon, zsír 1.000 kg (különösen Sepsiszentgyörgy és Oklánd környékén, valamint Csík megyében mutatkozik nagyobb szükséglet), étolaj 100 kg, szappan 1.500 kg, mosó szóda 1.000 kg, ecet 5.000 liter, gyufa 10.000 kis doboz, talp 500 kg, bőr 50 kg, pamutfonal, dohány, cigaretta, patkóvas, kerékabroncs, patkósarok, patkószeg, valamint építéshez szükséges szeg mindenfajta méretben, gyógyszerek, só-ellátás, tűzifa-ellátás biztosítása.” A gyáríparral rendelkező Brassó elszakításával kialakult szolgáltatási hiányok pótlására „sürgősen gondoskodni kellene különösen Háromszék, Udvarhely és Csík megyékben kisebb gépjavító műhelyek felállításáról.”²³

Az 1941. évi népszámlálás *iparstatisztikai* eredményei azt mutatják, hogy a Székelyföld iparosodottsága is messze elmaradt az országos átlagtól. Míg az egy üzemre eső termelési érték országosan (ezer pengőben) 7,29, addig Csík (1,85) Háromszék (2,56) és Udvarhely (2,04) megyék átlaga csak 2,15 ezer pengő volt.²⁴ A Kolozsváron megjelenő *Hitel* egyik cikkírója szerint a

---

23 MOL K. 69. 1940. 7.d. 84–86.

24 Szalay Zoltán: i.m.: 277 p.

székelyföldi gazdasági helyzetre jellemző, hogy „nincs tőke, nincs ipar. A székely vidékek ma alig bírnak valamit eladni, de ugyanakkor rá vannak utalva a bevételre, ruházkodási, közhasználati és élelmi cikkekben egyaránt... Nincs nagybirtok, nagytőke és nagyváros. (Csak a szegénység nagy).”²⁵

Az új országhatár súlyos gazdasági problémákat is felvetett a Székelyföldön. A háromszéki, Udvarhely megyei és Csík megyei falvakat elválasztotta Brassótól, a legnagyobb dél erdélyi várostól, amelyhez a székelységet számos gazdasági érdek fűzte: nemcsak munkalehetőséget jelentett, de a mezőgazdasági termények felvevőpiaca is volt: „Brassó élelmezését kb. 70-90%-ig különösen a baromfi, tejtermékek, tojás, zöldség, főzelék félék és gyümölcs szükséglet tekintetében Háromszék megye látta el.”²⁶ A Nyárad- és Küküllő menti zöldségtermelő falvakat a bécsi határ a dél erdélyi városok piacaitól választotta el. Elvágta a vasúti összeköttetést a Székelyfölddel, az áruforgalmat csak gépkocsikkal, a Beszterce – Szászrégen közötti rossz állapotban lévő köves úton költségesen és nehézkesen lehetett bonyolítani. A rossz utakon a szállítás lassan haladt, Besztercén nagymérvű volt az árutorlódás.²⁷

Az áldatlan közlekedési viszonyok miatt hiányos volt az áruelátás. A közszükségleti cikkek megdrágultak, vagy eltűntek a piacról, a fizetések stagnáltak, esetleg csökkentek. Ahogy azt a Bárdossy-féle javaslat már 1940. szeptember elején helyesen előrelátta és próbálta megelőzni, a visszacsatolás után néhány hónappal akadozott az élelmiszerellátás: a petróleum, a cukor, időnként a liszt, sőt a kenyér, a burgonya is hiánycikk volt.²⁸

---

25 Parajdi Ince Lajos: *A Székelyföld az országépítésben*. In: *Hitel*. 5 évf. 1940-41. 2 sz. 121-122 p.

26 MOL K. 69. 1940. 7 d. 85.

27 MOL K. 69. 1940. 7 d. 206.

28 L. Balogh Béni: *A magyar-román kapcsolatok 1939-ben és a második bécsi döntés. Gazdasági következmények c. fejezet*. Pro-Print Könyvkiadó Csikszereida, 2002. 324 p.

A későbbi években a Székelyföld elszigeteltségét nagyrészt megszüntette a Szeretfalva-Déda vasútvonal kiépítése: 1942. október 27-én érkezett az első tehervonat az új vasúton, a zászlókkal és zöld ágakkal díszített szerelvényen „áldott magyar búza volt”, amelyből 12 vagon Csíkszeredának is jutott.²⁹ Udvarhely megyének továbbra sem volt vasúti összeköttetése az ország többi részével. Az udvarhelyiek – a szomszédos Csík megyével közösen – többször fordultak a kormányzathoz a Székelyudvarhely – Csíkszereda vasútvonal kiépítésének ügyében.

Társadalmi viszonyok

A legsúlyosabb társadalmi problémát az alacsony életszínvonal és a munkaerő-fölösleg képezte.³⁰ Az új államkeretek közötti társadalmi feszültségek egyik fő tényezője, a dél-erdélyi területekről áttelepülők tömegének problémája mellett, a népesedési és munkaerő-piaci viszonyokban rejtett: a „Székelyföld népfölöslege évente 3-4 ezer lélek, mely eddig Brassó, Medgyes, Szeben, Temesvár gyáraiban és az Ókirályságban talált elhelyezkedést, a bécsi döntés után tömegesen tódul vissza szülőföldjére.”³¹

Egy 1940 októberében készült feljegyzés szerint a Székelyföldre a régi királyság városaiból 25.000 kereső került vissza, akik ott jól kerestek, viszont „most otthon munka nélkül állnak.”³² A székelyföldi – túlnyomóan falusi – társadalmat belső ellentmondások is emésztették. Ezek a viszonyok a székelység „külső, anyagi, közlekedésügyi és egyéb bajai mellett ugyancsak nagy figyelmet érdemelnek” – írta a Magyar Szemle hasábjain 1941-ben a társadalmi viszonyokat ismerő Biró Sándor. Kifejti, hogy a trianoni ország középosztálya, „sőt az erdélyi magyar intelligencia tagjai is úgy képzelik el a székelyeket, amint azok Nyíró és Tamási könyveiben szerepelnek. Kétségtelenül vannak olyan székelyek is

---

29 Csíki Néplap, 1942. október 28.

30 Diószeghy Erzsébet: *A szociálpolitika problémái Erdélyben*. In: *Kárpátmedence*, 1941. május 49-51 p.

31 Zathureczky Gyula i.m.: 212 p.

32 MOL K. 69. 1940. 7 d. 196.

- habár ezek elég ritkák, a székely nép valóságos képe más és kevésbé idillikus vonásokat mutat” - írta Biró 1941-ben.³³ Tapasztalatai szerint a székely individuális, büszke, „sőt gyakran egyenesen gögös, nehezen irányítható, az egységtől irtózik, állandóan pártokra és csoportokra tagolódik.” Biró mentális történeti örökségként értelmezi ezeket a magatartásmódokat, az ősi székely privilégiumok örökségének. A másik „kevésbé idillikus vonás” az alkohalmámorba való menekülés szokása, ez „némely vidéken valósággal pusztító népbetegséggé lett... Van olyan falu, ahol pár évvel ezelőtt kb. 3000 lélekre 22 kocsmára esett. Udvarhely megyében egy év alatt átlag egymillió kétszázézer pengő ára szeszestített fogyasztottak el. A többi megyékben részint hasonló, részint kedvezőbb a helyzet. De sajnós az egész székely népre érvényes az a megállapítás, hogy egyik legveszélyesebb népbetegsége az alkoholizmus. Ez nagyban hozzájárul a népben már amúgy is meglevő veszekedő és verekedő hajlam további nem kívánatos fejlődéséhez. Ez a gyakori bicskázás és az állandó marakodás, pártoskodás formájában jut kifejezésre.” Az állandó elvándorlás mellett néhány Udvarhely vármegyei településen fenyegető népbetegséggént az egykézés is megjelent (Firtosváralja, Énlaka, Firtos-Martonos községek), a székely anyavárosban „a magyar lakosság apadása és természetes szaporulatának helyzete az utolsó évek folyamán egyenesen ijesztő volt: az akkori adatok szerint Székelyudvarhely halálra ítélt városnak számított.”³⁴

Biró helyzetértékelését a székely társadalomban zajló folyamatokról a sajtóban megjelenő adalékok is alátámasztják. Habár általában a kor sajtójában - a nemzeti romantika büvkörében - ritkán jelentkezik a kritikus, önreflexív beállítódás, a székely történeti mítoszokról burjánzó sztereotípiák mellett a törvényszéki ítéletekről, kihágásokról beszámoló írások, hírek sejtetik, hogy a helyi társadalmakon belül a konfliktusok, az agresszivitás mindennapi jelenségek. (A Székelyföldet néhány évvel korábban bejáró

---

33 *Magyar Szemle*, 1941. XL. kötet. 6 sz. 364 p.

34 Uo. 366 p.

Bözödi György leírásaiban is több adalék utal ezekre a viszonyokra.)

1941-ben Csíkszentmárton járásközpont egyik „ejtőernyős” hivatalnok a község lakosait lelketlen, kapzsi, széthúzó népességnek írta le, ahol a „kaszinóhelyiségek ma is ott állnak de látogatatlanul, mert nincs 3 ember - család a faluban, aki egymással teljes barátságban élne. Sőt a kettős község (Szentmárton és Csekefalva) előljárósága is egymással állandó vitában él.”³⁵

A falvak belső életviszonyairól szóló gyér híradások alapján vitáktól, széthúzásoktól, perlekedésektől terhes életvilág képe sejthető. Ez a belső válság feltehetően összefüggésben volt az archaikus, önrendelkező faluközösségek belső bomlási folyamatával, a kapitalista viszonyok, a városi kultúra előretörésével.

A helyi társadalmak belső feszültségeiről, az érdekcsoportok, nemzedékek közötti viszonyokról a kutatott korszakból kevés elérhető forrásanyag áll rendelkezésre. Ez a problémakör további forrásfeltárásokat igényelne. Egyik Kishomoród menti község 1942–43-ban készült monográfiájának alábbi részletéből az a további megerősítést igénylő feltevés körvonalazódik, hogy ekkor teljében volt a falusi társadalomban az archaikus és modern kulturális minták ütközése, a falusi társadalmi csoportok értékváltsága. Az említett monográfiában az igazgató-tanító szerző az alábbiakat írta a falu társadalmi folyamatairól: „falunk egykor tiszta erkölcsi élete a nagyvárosi szellem romboló hatása alá került. Rohamos szaporodás folytán előállott népféleslegünk könnyebb megélhetést talált már a múlt világháború óta a nagy városokban, a román uralom alatt főképpen Brassóban, Bukarestben, Ploesten stb. Innen ömlött falunkra a megromlás szelleme: a lazább gondolkozásmód, lazább erkölcsi felfogás, szabadabb nemi élet. Lassan-lassan falusi népünk egészséges ősi életformájából kivetkőzött: immár szinte hatástalanná váltak a falu erkölcsének vastörvényei, elvesztette jelentőségét a falu ítélete... A város hatása alatt felnőtt ifjú nemzedék számára majdnem annyi

---

35 Csíki Lapok, 1941. szeptember 28.

hirdetni a tiszta erkölcsöt, mint a falra borsót dobálni. S ezen segíteni nehezen lehet a mai körülmények között, mert az uralomváltozás után is falunk nagyváros, mégpedig Budapest hatása alatt áll: népünk feleslege, főképpen drága, szép leány ifjúságunk (vagy 70–80 leány) odaözönlött szolgálatra. Magával már a romlott szolgálói szellemet hozza. Falunkat ebből a sajnálatra méltó helyzetből csak egy jó telepítés menthetné ki. A telepítéssel népünk fele máshova kerülne, az itthon maradt fele pedig rendes megélhetést kapna, nem kíváncznék városra és újból visszazökkenne az egészséges falusi életbe... Az ifjúság keveset játszik kint a szabadban. Sőt el lehet mondani, hogy a legény-ifjúság egyáltalán nem játszik. A leányok még neki-neki fognak, de már ők sem játszódnak olyan nagy élvezettel és lelkesedéssel, mint az ezelőttiek. Ennek a helyzetnek az igazi és legfőbb oka talán az első világháború utáni történelmi idők keserű vihara, amely összetörte a lelkeket s még a játékokban sem találunk magukra. Nem is találhatnak, mert a mai nehéz háborús légkör útjukban áll, de különösképpen útjukban áll az a szellem, amelyet Homoródalmásra az innen nagyvárosokba ment lányok hazajövetelükkel magukkal hoznak és amely szellem az életnek nem a kedves, tiszta szándékban verőfényes, virágos oldalát keresi, hanem a sötét oldalát, ahol már a tévelygésnek és a bűnnek a hazája van.”³⁶

---

36 Kozma Miklós: Homoródalmás monográfiája. 1943. Kézirat a homoródalmási iskola irattárában.